

Wczoraj, dziś, jutro Muzeum Przyrodniczego we Lwowie

TARAS YANITSKY*

Początki tradycji muzeów przyrodniczych we Lwowie sięgają 1578 r., kiedy to do Galicji powrócił słynny profesor medycyny i botaniki Szymon Syreński (Syreniusz) z Uniwersytetu Padewskiego. Przez 10 lat badał lokalną florę, prowadził długie podróże na Podole i Pokucie, badał Beskidy i grzbiet Babiej Góry pod Krakowem. Profesor Syreniusz zbierał własne zielniki, głównie rośliny lecznicze, aktywnie korespondował z botanikami-amatorami z innych regionów. W 1590 r. Syreniusz rozpoczął pracę nad dziełem swojego życia, "Zielnikiem", 1584-stronicową, ilustrowaną książką o roślinach użytkowych, zawierającą informacje o głównych gatunkach roślin znanych w Europie Środkowej i Południowej w XVI w. Gigantyczna wielotomowa praca botaniczna miała znaczący wpływ na rozwój nauk przyrodniczych zarówno na uniwersytetach, jak i w innych ośrodkach, będących w tym czasie kolekcjami prywatnymi i muzeami w majątkach zamożnej szlachty. "Zielnik" Syreniusza, wraz z innymi naturalnymi rękopisami, stał się podstawowym źródłem wiedzy dla Włodzimierza Dzieduszyckiego (Brzęk, 1994).

Początkiem Muzeum Przyrodniczego jako instytucji we Lwowie, można uznać rok 1832, kiedy małżeństwo Józef i Paulina Dzieduszyccy uzupełnili rodzinne kolekcje o prywatne kolekcje zielnikowe profesorów uniwersyteckich F. Gerbicha, G. Łobażewskiego, A. Remana i innych. Najstarsze okazy zielnikowe pochodzą z lat 1807 i 1811, sygnowane przez profesora botaniki Ernsta Wittmanna (1780-1836). W 1836 r. w zbiorach rodzinnych, zgromadzonych przez krakowskiego geologa L. Zeishnera (1805-1871) na zlecenie J. Dzieduszyckiego, pojawiły się zbiory geologiczne z Tatr i Karpat Zachodnich (Chernobay, 2015).

W momencie powstania pierwszej kolekcji zielnikowej przyszły założyciel Muzeum, Włodzimierz Dzieduszycki, miał 7 lat, a jego pierwszym nauczycielem był młody geograf i etnograf, pisarz i działacz społeczny Wincenty Pol (1807-1872) (Brzęk, 1994). To właśnie W. Pol zaszczerpił w młodej świadomości przyszłego przyrodnika-muzeologa rozumienie holistycznego połączenia wszystkich składników systemu przyrodniczego, w tym człowieka z jego naturalnym sposobem życia.

Zdaniem W. Pola taka instytucja, jaką jest muzeum, była niezmiernie potrzebna dla poznania i podnoszenia świadomości społecznej. Ważna była wyraźna uwaga autora, że założycielem takiego muzeum nie mógł być rząd cesarski (austriacki) ze swoim podejściem do tworzenia zbiorów jak w Pałacu Hoftburg w Wiedniu, który w 1889 r. stał się podstawą Państwowego Muzeum Przyrodniczego (Naturhistorisches muzeum) i nie zawierał systemowej idei regionalnej. Galicja była prawie jedynym regionem, który nie posiadał muzeum o profilu narodowym, podczas gdy podobne muzea powstawały już w 1808 r. w Budapeszcie (Magyar Nemzeti Muzeum) i w 1818 r. w Pradze (Vlastenecké muzeum v Čechách) (Chernobay, 2019).

W „Projekcie Muzeum Przyrody we Lwowie” (memorandum W. Pola), sporządzonym w 1847 r., autor wskazuje na pilną potrzebę zajęcia się różnorodnością i oryginalnością przyrody regionu oraz stworzenia instytucji o dziedzictwie przyrodniczym i regionalnych zbiorach przyrodniczych, które byłyby zbierane w Galicji.

Włodzimierz Dzieduszycki zainteresował się przyrodą tego regionu już jako dziecko, kiedy zbierał kolekcje chrząszczy, motyli, mięczaków i roślin z Pohulanki, Żelaznej Wody, Cetnerówki, Sofiówki i innych przedmieść Lwowa. W 1847 r., po odziedziczeniu majątku, Dzieduszycki z entuzjazmem poświęcił się działalności muzealnej. Kolekcje paleontologiczne i geologiczne zostały dołączone do gromadzonego zielnika oraz kolekcji ptaków i innych zwierząt, głównie we własnych majątkach podczas polowań, a także otrzymywane w prezencie od kolegów. Na etapie powstawania muzeum gromadzenie zbiorów przyrodniczych odbywało się szczególnie aktywnie w okolicach majątków Dzieduszyckich – Poturzyca w pobliżu Sokala i Pieniaków koło Brodów (Balabay, Zagaykevych, Kułakivska, 1957).

Powstaje pytanie o stworzenie muzeum i poszukiwaniu dla niego osobnego pomieszczenia. W tym celu 12 grudnia 1868 r. W. Dzieduszycki kupił od bankiera lwowskiego A. Gasnera pałac w centrum Lwowa na ulicy Rutowskiego (obecnie Teatralna 18). To właśnie w tym miejscu, w znajdującym się tu browarze, w 1527 r. wybuchł wielki pożar, który ogarnął cały Lwów. Katastrofa ta wyznaczyła w historii architektury Lwowa granicę między dwiema epokami – gotykiem i renesansem.

Powstanie pałacu – gmachu przyszłego muzeum datuje się na koniec XVIII w., prawdopodobnym autorem projektu był architekt Pierre-Denis Gibo. Budynek jest wyraźnym przykładem wczesnego klasycyzmu z początku XIX w. Zgodnie z zapisami domowymi data rozpoczęcia budowy – 1797 r. jest jednoznacznie ustalona. Data zakończenia budowy nie jest znana, ale według odpowiednich danych powinna nastąpić do 1804 r.

Po naprawie i odbudowie w 1869 r. wszystkie zbiory zostały przeniesione, a w 1870 r. otwarto ekspozycję przyrodniczą i etnograficzną muzeum. Już w 1870 r. F. Martin w swojej

monografii «Dermoplastica und Museologie» zrównał Muzeum Lwowskie z jego wartością naukową z londyńskim Muzeum Narodowym Brytyjskiej Akademii Nauk (Klymyshyn, 1997).

ryc. 1. Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich, XIX w. (z archiwum Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU)

Po kolejnej przebudowie domu w 1880 r. muzeum zostało ponownie otwarte do bezpłatnego zwiedzania. Za życia Włodzimierza Dzieduszyckiego muzeum posiadało siedem działów ekspozycji: zoologiczny, paleontologiczny, mineralogiczny, geologiczny, botaniczny, archeologiczny i etnograficzny (Brzęk, 1994). Kolekcja muzealna została wkrótce włączona do europejskich i międzynarodowych katalogów muzealnych. Muzeum uczestniczyło w światowych wystawach międzynarodowych zarówno w Wiedniu (1873), jak i w Paryżu (1878), gdzie jego prace otrzymały wysokie wyróżnienia.

ryc. 2. Dyplom z wystawy w Wiedniu (z archiwum Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU)

O europejskim poziomie nowo utworzonego muzeum świadczą wizyty najważniejszych osób z Austrii. Po pierwszej wizycie we Lwowie w 1851 roku, dwudziestoletni wówczas cesarz Franciszek Józef spotkał dwudziestosześcioletniego galicyjskiego magnata i zapalonego myśliwego hrabiego W. Dzieduszyckiego i jego unikalną kolekcję artefaktów przyrodniczych. Cesarz odwiedził później stolicę Galicji w latach 1855, 1880 i 1894, a w jego polu widzenia zawsze znajdowało się muzeum rodziny Dzieduszyckich. We wrześniu 1880 r., w przeddzień przybycia monarchy, W. Dzieduszycki przekazał swoje muzeum magistratowi miejskiemu, czyli na użytek obywateli miasta.

W. Dzieduszycki pozostał dyrektorem muzeum do końca życia, nadal opiekował się instytucją i finansował ją. Później zorganizował dożywotnią konserwację muzeum w wysokości 12 tysięcy koron rocznie. Akt ten został zapisany w statucie „Ordynacji Poturzyckiej” – dziedzictwa niepodzielnego, które zostało prawnie sformalizowane. Dokument został zatwierdzony przez sejm wiedeński 20 grudnia 1893 r., od tego czasu muzeum otrzymało pierwszą oficjalną nazwę – „Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich”, a Dzieduszycki i kolejni kuratorzy otrzymali status „ordynatora muzeów”.

Jeszcze w 1894 r., w ramach Powszechnej Wystawy Krajowej, cesarz Franciszek Józef ponownie odwiedził Lwów. Tym razem głowa państwa przyjechała do miasta nie powozem, a nowo ułożoną koleją. Cesarz odwiedził Muzeum Przyrodnicze, gdzie obejrzał doskonałą wówczas ekspozycję i dokonał wpisu do książki pamiątkowej. W książkach, które przetrwały dwie wojny światowe, reorganizacje i cenzurę bezpieczeństwa państwa, nie zachowały się żadne zapisy tego wydarzenia. Strony, które przypadły w dniu wizyty cesarza, zostały po prostu wyrwane z książki, a kiedy i przez kogo to zostało zrobione, nie można już ustalić.

Wielu wybitnych ówczesnych osobistości odnotowało swoją obecność w Muzeum Dzieduszyckiego poprzez pamiątkową księgę. Byli to: pisarz H. Sienkiewicz, członkowie rodzin książąt Czartoryskich, Sapiehów, Potockich i innych. Typowy jest zbiorowy zapis postaci ukraińskich – M. Hruszewskiego, O. Barwińskiego, W. Hnatiuka, I. Franko, osobny skromny zapis – Metropolity A. Szeptyckiego.

Na przestrzeni lat Muzeum przechodziło częste zmiany nazwy: Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich (1893-1939); Muzeum Przyrodnicze Akademii Nauk ZSRR (1940-1951); Muzeum Przyrodnicze Instytutu Agrobiologii lwowskiego oddziału Akademii Nauk Ukraińskiej SRR (1951-1954); Muzeum Przyrodnicze Lwowskiego Oddziału Akademii Nauk Ukraińskiej SRR (1954-1956); Lwowskie Muzeum Przyrodnicze Akademii Nauk ZSRR (1956-1963); Lwowskie Muzeum Przyrodnicze Ministerstwa Kultury ZSRR (1963-1965); Państwowe Muzeum Przyrodnicze ZSRR (1965-1969); Państwowe Muzeum Przyrodnicze Akademii Nauk ZSRR (1969-1991); Państwowe

Muzeum Przyrodnicze Akademii Nauk Ukrainy (1991-1994); Państwowe Muzeum Przyrodnicze Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (od 1994) (Klymyshyn, 1997).

Podstawą pierwszych kolekcji były zbiory zoologiczne i botaniczne W. Dzieduszyckiego, a także skały i minerały z Tatr i Karpat Zachodnich oraz grzbietu Kielecko-Sandomierskiego L. Zeishnera, okazy zielnikowe F. Gerbicha, E. Shauera, V. Shembeka, G. Lobazhevskiego, A. Remana i in., zbiory ornitologiczne E. Shauera, K. Wodzickiego, A. Kotsiana, materiały entomologiczne Z. Romera i M. Nowickiego, zbiór flory trzeciorzędowej i mioceńskiej paleobotanika F. Ungera, zbiory geologiczne i paleontologiczne S. Plakhetki itp. (Klymyshyn, 1997).

W pierwszej połowie października 1907 r. na Przedkarpaciu w kopalni ozokerytu hamburskiej firmy J. Campe na obrzeżach wsi Starunia, na głębokości 12,5 metra lokalni robotnicy przypadkowo znaleźli zwłoki gigantycznego zwierzęcia ze skórą i wnętrznościami. Początkowo uważano, że jest to bardzo zwyczajny wół z ogromnymi rogami i zaczęli rozbierać jego skórę na własne potrzeby. Kilka dni później inżynier nadzorujący prace zauważył podobieństwo kości zwierzęcia do kości mamuta. Poinformował o tym Uniwersytet Lwowski, Lwowskie i Krakowskie politechniki. Lwowskie Muzeum Przyrodnicze zwróciło się do kierownictwa kopalni z prośbą o zakup zwierzęcia kopalnego. Kompetentna komisja naukowców natychmiast przybyła na miejsce i stwierdziła, że w mieszaninie solanki i oleju był mamut. Postanowiono rozpocząć specjalne badania paleontologiczne, które świadczyły o odkryciu o światowym znaczeniu. Ponadto 6 listopada 1907 r. na głębokości 17,6 metra, czyli 5 metrów poniżej miejsca, w którym znaleziono mamuta, odkopano szczątki innego, dużego, ale nie podobnego do pierwszego zwierzęcia. Dobrze zachowana głowa, przednia lewa noga, dwa rogi, żebra i dwumetrowy kawałek skóry. Po dokładnych badaniach odkryto, że jest to niezwykle rzadki, od dawna wymarły przedstawiciel fauny plejstoceny – nosorożec włochaty. Dobrze zachowane zęby mleczne i stałe wskazywały na młody wiek zwierzęcia. Było to pierwsze na świecie odkrycie zmumifikowanego nosorożca włochatego poza wieczną zmarzliną. W kopalni wraz z mamutem i nosorożcem znaleziono szczątki zwierząt i roślin, które stały się ważnym źródłem do naukowej rekonstrukcji środowiska i klimatu plejstoceny tundry. Odkryto tu szczątki jelenia, różnych ptaków i płazów. Istnieje również wyjątkowa kolekcja bezkręgowców z tamtych czasów, przechowywana w ponad 600 probówkach. Większość z nich to skrzydła ponad 180 gatunków owadów, mięczaków lądowych i wodnych. Zbiór szczątków roślinnych składa się z liści i gałązek, najczęściej dębu, klonu, wierzby. Pobrano również próbki gleby i skał (Yanitsky, Małynowsky, 2021).

Pod koniec okresu austriackiego, a także w okresie polskim (1918-1939) rozwoju muzeum, jego fundusze zostały znacząco uzupełnione zbiorami botanicznymi V. Schaefera, M. Zingera, M. Raciborskiego, J. Mądalskiego, T. Wilczyńskiego, M. Pryhrodskiego, B. Pawłowskiego, Y. Walasa,

A. Środoña, G.V. Kozija, Y.G. Iwanickiego; materiałami paleontologicznymi J. Nowaka, J. Semiradskiego, V. Friedberga, E. Niezabytowskiego, V. Rogala, M. Łomnickiego, J. Łomnickiego, J. Grzybowskiego, J. Baygera; zbiorami zoologicznymi B. Kotuli, J. Dziędzielewicza, J. Bąkowskiego, I. Wierchratskiego, B. Dybowskiego i innych naukowców, których badania w XX wieku uznano za klasykę (Klymyshyn, 1997).

W 1940 r. Muzeum przeszło pod jurysdykcję Akademii Nauk ZSRR, instytucję określono jako ośrodek badawczy zajmujący się badaniami flory, fauny i minerałów zachodnich regionów Ukrainy. Po rozwiązaniu Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, jego zbiory przyrodnicze znajdują się w Muzeum Naukowo-Przyrodniczym Akademii Nauk ZSRR. Muzeum wzbogaciło się o cenne zbiory fauny plejstoceńskiej, minerałów zachodniej Ukrainy i Europy Środkowej, zbiory entomologiczne I. Wierchratskiego (zbiory z Galicji, Bukowiny, Zakarpacia, Karpat, Podola), zbiory entomologiczne i malakologiczne Yu. Polanskiego z Podolu, Polesia i Karpat, kolekcje owadów i chrząszczy K. Gankewicha, W. Zanko i inni. Kolekcje Muzeum zostały uzupełnione zbiorami zielnikowymi O. Wołoszczaka (w latach 1867-1912), F.I. Fotinyuka (w latach 1932-40, obwód lwowski, obwód tarnopolski), M. Pryhrodskiego (w latach 1932-40, obwód stanisławowski), G. Ivanytskiego (1928-1938, różne terytoria Galicji), F. Gerbiha (w latach 1830-1860), G. Lobazhevskiego (w latach 1850-1860), A. Andrzejowskiego (w latach 1860-1870), zielniki J. Paczoskiego, G. Kozija, M. Melnyka, T. Wilczyńskiego i innych.

ryc. poniżej: 3_1, 3_2, 3_3, 3_4, 3_5, 3_6. Kolekcja mięczaków z muzeum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (autorzy zdjęć – R. Gural, N. Gural-Sverlova)

II wojna światowa przerwała pracę muzeum, która została wznowiona w 1944 r. W 1945 r. obowiązki dyrektora obejmują J. Kinel. Muzeum posiada trzy działy: zoologiczny – kierownik J. Kinel, zatrudnia 5 naukowców, w tym prof. J. Noskiewicza; botaniczny – kierownikiem jest prof. T. Wilczyński, w lipcu został kierownikiem muzealnego zielnika (w lipcu 1945 r. dział został zreorganizowany w Dział Geografii Roślin Wyższych Instytutu Botaniki Akademii Nauk ZSRR, kierowany przez członka korespondenta prof. M. Popowa); geologiczny – kierownik S. Pasternak (tylko 3 naukowców).

Planowanie prac naukowych rozpoczęło się w sierpniu 1944 r. Główne kierunki pracy: w dziale zoologicznym – fauna Ukrainy; w botanicznym – flora Ukrainy; w geologii – minerały i geologia Zachodniej Ukrainy.

W lutym 1948 r. otwarto zaktualizowaną wystawę. W tym samym roku do muzeum dodano dział geografii roślin Instytutu Botaniki Akademii Nauk ZSRR, kierowany przez prof. M.G. Popow (Klymyshyn, 1997).

W 1951 r. powstała nowa ekspozycja „Rozwój świata zwierzęcego i pochodzenie człowieka”, w 1956 r. ekspozycję częściowo przebudowano, rozbudowano dział „Botanika”. W tym samym roku, w wyniku likwidacji lwowskiego oddziału Akademii Nauk USRR, Muzeum przeszło w bezpośrednie podporządkowanie Prezydium Akademii Nauk USRR jako samodzielna instytucja naukowa z wydziałami botaniki, zoologii, paleontologii i ekspozycje (Klymyshyn, 1997).

ryc.poniżej: 4_1, 4_2, 4_3. Ekspozycja Muzeum w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. (z archiwum Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU)

W latach 1961-1962 Muzeum było koordynatorem prac nad kartowaniem roślinności Karpat pomiędzy instytucjami naukowymi zachodnich regionów USRR oraz opracowaniem legendy mapy geobotanicznej Karpat Ukraińskich. W tym celu z inicjatywy Muzeum zwołano szereg spotkań koordynacyjnych, w których uczestniczyli naukowcy ze Lwowa, Użhoroda, Czerniowiec.

W latach 1963-1969 Muzeum było administrowane przez Ministerstwo Kultury, co doprowadziło do ograniczenia działalności naukowej. Zlikwidowano w jej składzie wydziały naukowe. Główną uwagę na tym etapie rozwoju muzeum skupiono na rekonstrukcji ekspozycji, organizacji wystaw, pomocy naukowej i metodycznej działom przyrodniczym lokalnych muzeów krajoznawczych, gromadzeniu i inwentaryzacji materiałów muzealnych (Klymyshyn, 1997).

Wszystkie działania w Muzeum koncentrowały się na opracowaniu projektów struktury tematycznej ekspozycji muzealnej oraz planów tematycznie-ekspozycyjnych działów „Fauna USRR”, „Flora USRR”, „Obszary przyrodnicze USRR”, „Fizyko- geograficzna charakterystyka i minerały USRR”, „Geologia i paleontologia USRR”, „Przemiany przyrody w USRR”. Praca ekspozycyjna polegała na realizacji w praktyce planów tematycznych i ekspozycyjnych, przygotowaniu eksponatów, opracowaniu tekstów, map, rysunków, podpisów itp. Zorganizowano osiem wystaw czasowych i objazdowych.

Muzeum prowadziło tematyczne wykłady-wycieczki dla studentów i uczniów z wykorzystaniem materiałów ze zbiorów. Większość zbiorów jest przetworzona naukowo. W muzeum znajduje się ponad 200 holotypów, na podstawie których po raz pierwszy w światowej nauce opisano nowe gatunki zwierząt, roślin i organizmów kopalnych. Muzeum publikuje katalogi lub osobne spisy zbiorów.

W 1969 r. Muzeum przeszło z Ministerstwa Kultury do Akademii Nauk USRR. Muzeum posiadało trzy działy naukowe: botaniki, zoologii, paleontologii i sektora masowego. Oprócz wymienionych działów w muzeum istniał dział kolekcji, dział metodyczny, biblioteka i część gospodarcza.

Od 1970 roku rozwijane są następujące tematy: „Wydajność biologiczna oraz przemiany materii i energii w biocenozach Karpat i Przykarpacia” (kierownik dr K.A. Malynowsky), „Opracowanie podstaw naukowych dla ochrony naturalnych ekosystemów w zachodnich regionach USRR” (kierowany przez dr S.M. Stoyko), „Charakterystyka biologiczna niektórych systematycznych grup zwierząt w biocenozach USRR” (kierownik dr O.P. Kułakiwska).

Kontynuowano badania podstawowe rozpoczęte w latach pięćdziesiątych XX w. w celu zbadania morfogenezy mchów liściastych (członek-korespondent Akademii Nauk USRR A.S. Lazarenko), które stały się podstawą znanej szkoły briologicznej. Na podstawie prac z zakresu ekologii populacji prof. K.A. Malynowskiego i biogeocenologii akademika M.A. Golubca w latach

siedemdziesiątych i osiemdziesiątych powstała znana na całym świecie Lwowska Szkoła Ekologiczna.

W latach siedemdziesiątych Muzeum jako jedno z pierwszych na Ukrainie rozpoczęło badania nad Międzynarodowym Programem Biologicznym (MAB). Przedmiotem badań był najwyższy poziom organizacji organizmów żywych – ekosystem, jego struktura, zasoby materiałowe i energetyczne oraz produktywność biologiczna. Badano zgrupowania kosodrzewiny, łąki górskie i bory świerkowe. Opisano mechanizmy powstawania produktywności biologicznej grup roślin na różnych poziomach troficznych i poziomach biogeocenotycznych, określono prawidłowości wzrostu, opadów i rozkładu materii organicznej, sezonową i dobową dynamikę chlorofilu. Szczegółowo opisano skład gatunkowy makrofauny gleby, zwierząt i ptaków, ich relacje troficzne oraz znaczenie w bilansie energetycznym ekosystemu. Określono podstawowe parametry trybów radiacyjnych, termicznych i hydrologicznych ekosystemów naturalnych (Yanitsky, Malynowsky, 2021).

Po raz pierwszy na Ukrainie zorganizowano wydział ochrony naturalnych ekosystemów. Zbadano potencjał obszarów chronionych regionu zachodniego, przeprowadzono inwentaryzację obiektów chronionych i dokonano ich krytyczną ocenę, udokumentowano sieć tych obiektów, zmapowano obszary reliktowych i endemicznych gatunków flory, fauny i chronionych ekosystemów różnych rodzajów. Jednym z najważniejszych zagadnień było opracowanie teoretycznych zasad ochrony przyrody, wielofunkcyjnych zasad organizacji obiektów chronionych i zarządzania w nich ochroną przyrody (Yanitsky, Malynowsky, 2021).

W 1973 r. na bazie Muzeum powstał lwowski oddział Instytutu Botaniki Akademii Nauk Ukrainiejskiej SRR (obecnie Instytut Ekologii Karpat Narodowej Akademii Nauk Ukrainy), który otrzymał trzy oddziały w pełnym składzie (w tym 5 doktorów nauk i 9 kandydatów nauk) oraz Karpacką Górską Stację Biologiczną (Klymyshyn, 1997).

ryc. 5. Pracownicy Muzeum, 1985 r. (z archiwum Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU)

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych głównym zadaniem Muzeum było naukowe opracowanie zbiorów botanicznych, zoologicznych, paleontologicznych, ich usystematyzowanie, inwentaryzacja, opis poszczególnych grup taksonomicznych, przygotowanie materiałów do katalogów naukowych zbiorów muzealnych oraz szersza prezentacja w muzeum.

W latach dziewięćdziesiątych nabrały nowego rozmachu badania paleontologiczne, zoologiczne i botaniczne dawnej i współczesnej bioty regionalnej – flory mioceńskiej (N.J. Shvareva, A.P. Mamchur), kambryjskich konodontoforów (D.M. Drygant), bezszczękowych i ryb dewonu (V.K. Voychyshyn), kredowych serpulidów (V.A. Ginda), małżoraków i ślimaków mezozoiku (Y.V. Didenko, S.G. Bakayeva), kleszczy (Ya.Y. Harambura, V.V. Melamud), nicieni glebowych (A.A. Susulovsky), kolembol (I.Ya. Kaprus), chrząszczy (I.K. Zagaykevych, V.B. Rizun, T.P. Yanitsky), roślinności (A.K. Malynowsky), awifauny (A.A. Bokotey, N.V. Dzyubenko), badania ekologiczne i morfologiczne gleb naturalnych i antropogenicznych (Yu.M. Chernobay, O.B. Vovk, O.L. Orlov).

Od 2000 r. rozpoczęto badania protur (Yu.Yu. Shrubovych), efemeropterofauny (R.Y. Godunko), trzmieli (I.B. Konovalova), mięczaków lądowych i słodkowodnych (N.V. Sverlova, R.Y. Gural), roślinności łęgowej Prekarpacia (O.T. Kuzyarin) i Zakarpacia (B.G. Prots). Opracowano teoretyczne zasady nowego kierunku naukowego – muzealnictwa przyrodniczego (Yu.M. Chernobay, O.S. Klymyshyn) (Yanitsky, Malynowsky, 2021).

Zachowując tradycję instytucji założycielskich – Muzeum Przyrodniczego im. Dzieduszyckich i Muzeum Przyrodniczego Towarzystwa Naukowego im. T.G. Szewczenko, pracownicy Muzeum rozwijają aktualne dziedziny nauk przyrodniczych i udostępniają społeczeństwu nowoczesną wiedzę naukową.

Główne zadania muzeum to:

- badanie taksonomii, ewolucji i rozmieszczenia geograficznego współczesnych i kopalnych przedstawicieli świata zwierzęcego i roślinnego;
- opracowanie zasad strategii ochrony i odtwarzania różnorodności biotycznej;
- opracowanie metodyki muzealnictwa przyrodniczego, tworzenie, wzbogacanie i konserwowanie zbiorów.

Badania koordynowane są z partnerami zagranicznymi – Instytutem Paleobiologii PAN, Instytutem Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, Muzeum i Instytutem Zoologii PAN, Instytutem Botaniki UJ, Instytutem Zoologicznym we Wrocławiu (Polska), Instytutem Entomologii Akademii Nauk Republiki Czeskiej, Instytutem Botaniki i Instytutem Zoologii (Słowacja), Wyższą Szkołą Ekologii i Zarządzania w Warszawie, z muzeami w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Austrii, Szwajcarii, Polsce i Niemczech (Yanitsky, Malynowsky, 2021).

Kadrę naukową Muzeum tworzą specjaliści z różnych dziedzin nauk biologicznych i geologicznych, pracujący w czterech działach naukowych:

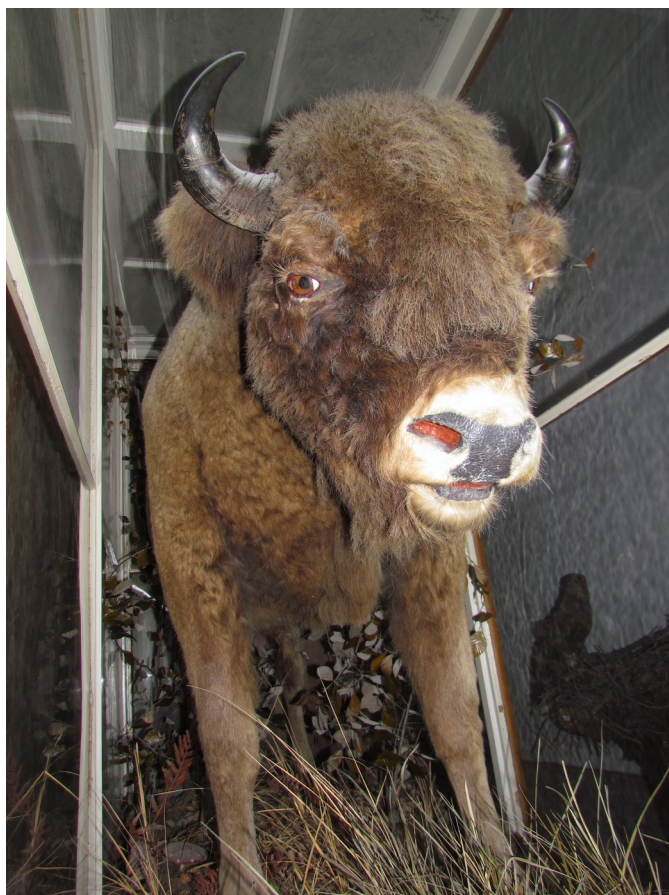
- Biosystematyki i Ewolucji;
- Dokumentacji Muzealnej Bioty;
- Krajobrazu i Różnorodności Biotycznej;
- Muzeologii Stosowanej.

Muzeum posiada ośrodek zbiorowego korzystania z instrumentów naukowych „Centrum Badań Pedobiologicznych „Pedobiologia”. Z usług Centrum korzystają pracownicy muzeum, uczelni wyższych oraz instytucji akademickich Ukrainy i Europy.

Podstawą Muzeum jest kolekcja ponad 460 000 obiektów muzealnych. Mieszczą się w nim kolekcje i pojedyncze pomniki przyrody o światowym znaczeniu. Wśród nich są kolekcje meteorytów, bursztynu z inkluzjami, eksponaty mamuta i nosorożca znalezionych w kopalniach ozokerytu na Przykarpaciu, olbrzymi skamieniały amonit mięczaka (średnica około 1 m), bogate zbiory paleontologiczne, botaniczne i zoologiczne. W muzeum znajduje się ponad 250 holotypów, według których po raz pierwszy w światowej nauce opisano nowe gatunki (Yanitsky, Malynowsky, 2021).

ryc. 6. Eksponaty muzealne (6_1 – bursztyn, 6_2 – motyle tropikalne, 6_3 – albinos, 6_4 – żubr) (autorzy zdjęć – S. Bakayeva, V. Rizun)

W ciągu ostatniej dekady Muzeum wydało 22 monografie, opublikowało 683 artykuły w fachowych czasopismach naukowych, 25 broszur, 19 podręczników, ponad 500 publikacji materiałów konferencyjnych i abstraktów, 5 katalogów na nośnikach elektronicznych i papierowych. „Notatki Naukowe Muzeum” publikowane są corocznie (Yanitsky, Małynowsky, 2021).

ryc. 8. Wystawa „Sztuka przetrwania” (autor zdjęcia – A. Sawicka)

W latach 1995–2012 przeprowadzono remont gmachu głównego muzeum, w tym okresie ekspozycję rozebrano, działalność wystawienniczą prowadzono wyłącznie poza muzeum. Pierwsza po remoncie wystawa czasowa „Podróż do przeszłości” została otwarta 18 grudnia 2012 r. W 2013 r. zwiedzający mieli okazję zobaczyć wystawę „Nic nie jest postanowione” (14 września – 1 grudnia 2013 r.), a od 23 marca 2014 r. otwarta jest wystawa „Sztuka przetrwania”.

Najbardziej znaczącym osiągnięciem innowacyjnym muzeum było zwycięstwo w konkursie „Muzeum Dynamiczne”, ogłoszonym w Programie Wsparcia Muzeum Ukrainy Fundacji im. R. Achmetowa (projekt „Muzeum Przyrodnicze: od teorii ewolucji życia do praktyki Żywego Muzeum”). W wyniku realizacji projektu w 2019 roku otwarto wystawę „Epoka lodowcowa: Powrót mamuta do Lwowa” – pierwsza część nowej wystawy stałej „Symfonia życia”. Zwiedzający mają okazję zapoznać się z przedmiotami z wyjątkowej kolekcji Staruńskiej – mamutem i włochatym nosorożcem, dla najmłodszych zwiedzających przygotowano interaktywną strefę dla dzieci.

Strategia Rozwoju jest podstawowym dokumentem do opracowywania planów, programów i projektów rozwoju Państwowego Muzeum Przyrodniczego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz innych organizacji i instytucji zaangażowanych w jego działalność.

ryc. poniżej: 9_1, 9_2, 9_3. Wystawa „Epoka lodowcowa” (autor zdjęć – A. Sawicka)

Strategia rozwoju zakłada harmonizację rozwiązywania potrzeb współczesnych i uwzględnianie przyszłości, łączenie interesów muzeum i szerszego otoczenia, budowanie strategicznego planu działania opartego na wartościach i misji organizacji. Strategia jest niezbędna do efektywnego działania muzeum i planowania na przyszłość. Przygotowanie dokumentu opierało się na badaniach potencjalnych odbiorców, badaniu kompetencji zespołu muzealnego, długich dyskusjach uczestników procesu. W proces tworzenia strategii zaangażowani są eksperci zewnętrzni. Z kolei proces opracowywania strategii był również dynamiczny: przy pomocy moderacji zewnętrznej strategia była tworzona przez pracowników muzeum w grupach roboczych dotyczących obszarów tematycznych, dyskutowana i krytykowana przez wszystkich pracowników muzeów i zewnętrzne środowisko muzealne, uzupełniana i dostosowywana odpowiednio (Chernobay, Brindza 2014).

Celem sfery naukowej Muzeum jest badanie różnorodności przyrodniczej i naukowej interpretacji zdobytej wiedzy zgodnie z humanitarnymi potrzebami społeczeństwa. Dla jego realizacji wyznaczono średniookresowe kierunki strategiczne:

1 Prowadzenie badań.

1.a Fundamentalne:

- 1 badania ewolucji i biosystematyki poszczególnych grup bioty;
- 2 badania różnorodności przyrodniczej i procesów ją wspierających;
- 3 badanie wpływu człowieka na przekształcenie różnorodności przyrodniczej i problemy jej ochrony.

1.b Innowacyjne aplikacje skierowane na działalność wystawienniczą i edukacyjną Muzeum:

- 1) wdrażanie nowych podejść w pracy z kolekcjami naukowymi;
- 2) wdrażanie nowych podejść do wizualizacji wiedzy naukowej;
- 3) wprowadzenie nowych zintegrowanych programów edukacyjnych.

1.c Badania stosowane mające na celu zaspokojenie potrzeb humanitarnych społeczeństwa (m.in. prowadzenie badań środowiskowych, uzasadnienie przeznaczenia nowych rezerwatów przyrody itp.):

- 1) ocena wpływu czynników antropogenicznych na różnorodność przyrodniczą;
- 2) prowadzenie badań monitoringowych na obszarach chronionych;
- 3) opracowanie rekomendacji i uzasadnienie wprowadzenia nowych podejść do ochrony różnorodności przyrodniczej.

2 Popularyzacja najnowszych osiągnięć nauk przyrodniczych.

2.a Wyszpecjalizowana działalność wydawnicza;

2.b Organizacja konferencji, seminariów, działania koordynacyjne przez towarzystwa naukowe.

3 Rozwój potencjału naukowego Muzeum.

3.a Współpraca z instytucjami naukowymi z kraju i świata;

3.b Zaawansowane szkolenie pracowników muzeów;

3.c Szkolenie personelu naukowego;

d. Współpraca z instytucjami edukacyjnymi.

W obszarze działania „Konserwacja i obróbka zbiorów muzealnych” przewiduje się następujące zadania:

- inwentaryzacja istniejących baz danych zbiorów muzealnych, rozpoczęcie ich unifikacji;
- rozpoczęcie digitalizacji wartościowych przedmiotów;
- zapewnienie dostępu online do opublikowanych katalogów zbiorów;
- rozpoczęcie prac nad kompleksową ekspercką oceną zbiorów;
- rozpoczęcie pracy nad otwarciem nowej sali do przechowywania zbiorów (ośrodek jednoczący kolekcje, laboratoria badawcze, pracownie wystawiennicze);
- organizowanie systematycznych ekspedycji w celu uzupełnienia zbiorów i potrzeb wystawienniczych;
- tworzenie lub ulepszenie miejsca pracy lub laboratoriów do pracy z kolekcjami.

Kierunek działania „Adaptacja i prezentacja wiedzy naukowej” zapewnia:

- otwarcie ekspozycji na głównej i dodatkowej powierzchni;
- wprowadzenie niezbędnego sprzętu dla osób o specjalnych potrzebach;
- przygotowanie programów edukacyjnych dla osób ze specjalnymi potrzebami;
- wydawnictwo popularnonaukowej literatury przyrodniczej;
- systematyzacja prac z zakresu pedagogiki muzealnej;
- rozwój komunikacji i analiza widowni (według wskaźnika frekwencji).

Strategiczne funkcje komunikacji zewnętrznej:

- kształtowanie i upowszechnianie postrzegania Muzeum oraz umacnianie jego reputacji jako ośrodka profesjonalnej i twórczej działalności naukowej oraz jako ośrodka życia społeczno-kulturalnego;
- kształtowanie i zwiększanie lojalności każdego segmentu odbiorców Muzeum (zarówno wśród zwiedzających, jak i interesujących);
- rozwijanie świadomości ekologicznej społeczeństwa i udostępnianie publiczności muzealnej tworzenia i interpretacji wiedzy o przyrodzie regionu i świata w ogóle.

Wiele zadań zawartych w strategii rozwoju Muzeum zostały już zrealizowane, inne są w trakcie realizacji. Co pozwala mówić o Muzeum jako o instytucji holistycznej i dynamicznej, która tworzy, interpretuje i otwiera społeczeństwu wiedzę na temat różnorodności przyrody, zależności i zmian zachodzących w procesach przyrodniczych naszego regionu i świata.

Spis bibliograficzny

P. P. Balabay, I. K. Zagaykevych, O. P. Kułakivska i inni, *Lwowskie Muzeum Nauki i Historii Naturalnej. Przewodnik*, Lwów 1957, 15 s. (po ukraińsku).

G. Brzęk, *Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca*, Lublin 1994, 199 s.

Yu. M. Chernobay, *Fenomen W. Dzieduszyckiego w tendencjach nowoczesnego muzealnictwa*, „Notatki naukowe Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU”, t. 31, 2015 s. 3-14 (po ukraińsku).

Yu. M. Chernobay, *Do historii metodologii integralności i paradygmatu koewolucji przyrodniczej i społecznej*, „Notatki naukowe Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU”, t. 35, 2019, s. 3-14 (po ukraińsku).

Yu. M. Chernobay, V. O. Brindza, *Projekt strategii zrównoważonego rozwoju muzeum*, „Notatki naukowe Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU”, t. 30, 2014, s. 3-22 (po ukraińsku).

O. S. Klymyshyn, *Etapy rozwoju Muzeum Przyrodniczego we Lwowie*, „Notatki naukowe Państwowego Muzeum Przyrodniczego NANU”, t. 13, 1997, s. 114-123 (po ukraińsku).

T. Yanitsky, A. Malynowsky, *Państwowe Muzeum Przyrodnicze Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Lwów) – 150 lat*, Biuletyn Ekologiczny, № 1 (125), 2021, s. 13-17 (po ukraińsku).

* **Taras Yanitsky**, dr. (ur. 1969), entomolog specjalizujący się w badaniach fauny i ekologii chrząszczy Centralnej i Wschodniej Europy. Od 1991 r. współpracownik Państwowego Muzeum Przyrodniczego NAN Ukrainy, od 2018 – dyrektor Muzeum. W 2001 r. obronił pracę doktorską pod tytułem "Chrząszcze-bogatki (Coleoptera, Buprestidae) Zachodniej Ukrainy". Autor ok. 60 publikacji naukowych, poświęconych głównie różnorodności taksonomicznej chrząszczy Ukrainy, opracowaniu entomologicznych kolekcji Muzeum, ochronie rzadkich gatunków owadów.

Referat został wygłoszony 10 września 2021 roku podczas konferencji „Wokół przyrodniczych pasji Dzieduszyckich” w Zarzeczcu. Związek Rodowy Dzieduszyckich herbu Sas powielił go na prawach rękopisu dla uczestników konferencji. Materiały z konferencji w formie publikacji drukowanej ukażą się w 2022 roku.